

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

EVOLUȚIA FRAZEI ÎN STILUL LUI BARBU DELAVRANCEA

DE

AL. NICULESCU

Una din cele mai pregnante particularități ale stilului lui Barbu Delavrancea este structura frazei sale. Fie larg dezvoltată, încărcată de enumerări, adjoncțiuni și repetiții, fie scurtă, redusă la câteva cuvinte, uneori monomembră sau incompletă din punct de vedere sintactic (construcții nominale, elipse), fraza scriitorului nostru, prin originalitatea ei, a atras atenția cercetătorilor și criticilor încă de la apariția primelor sale lucrări literare.

Aceștia remarcau « frazeologia exuberantă care înecă adesea viața, realitatea, acțiunea »¹ sau, dimpotrivă, « frazele prea mult independente unele față de altele, ori întretăiate, sacadate »², nu fără a-și manifesta surprinderea față de procedeele artistice folosite de Delavrancea în construirea expresiei sale artistice. Motivarea unei asemenea variații frazeologice a dat-o însă chiar scriitorul. După cum arată într-o scrisoare către A. Lupu Antonescu, el puna în primul plan al măiestriei literare preocuparea pentru forma capabilă de a sugera conținutul operei literare, în acord cu multiplele situații și momente descriptive și narative: « Există o legătură intimă între obiectul ce descrii și muzica frazei tale »³.

Observînd cu atenție stilul lui Delavrancea, constatăm că varietatea aspectelor frazei sale este în dependență, pe lângă acestea, și de epoca în care scrie autorul nostru. Comparînd lucrările în proză apărute în anii începuturilor sale literare cu cele apărute mai târziu, înregistrăm, începînd de prin anii 1889—1890 înainte, o serie de deosebiri relevante în structura frazei. Dacă în « Fanta Cella »,

¹ L. Șăineanu, *Autorii romîni moderni*, București, 1891, p. 297.

² O. Densusianu, *Evoluția estetică a limbii romîne*, vol. III, p. 267.

³ A. Lupu Antonescu, *Delavrancea, artistul*, în « *Cele trei Crișuri* », 1933, an. XIV, nr. 9—10, p. 105.

«Palatul de cleștar» sau «Iancu Moroi» (1884), «Sultănica» (1885) și «Trubadurul» (1887) predomină frazele lungi, cu aglomerări de propoziții coordonate și subordonate, după 1889—1890, în «Poveste» (1889), «Irinel» (1890), «Bunicul», «Bunica», «Norocul dracului» și «Marele duce» (1893) începe să apară din ce în ce mai frecvent frazele scurte, în propoziții simple, monomembre sau eliptice. Să se compare, bunăoară, acest fragment din «Bunicul»:

Bunicul stă pe prispă. Se gîndește. La ce se gîndește? La nimic. Înnumără florile care cad. Se uită în fundul grădinii. Se scarpină în cap. Iar înnumără florile scuturate de adiere. Î. V. V.¹ 116.

cu construcțiile uriașe din «Iancu Moroi» sau «Trubadurul».

Frica de a-și părăsi pentru totdeauna cancelaria, cu acel miros învechit de cataste și monitoare, casa cu pridvorul cel nou... patul în care se lungea mai mult ca să zacă... societatea care, deși o ura, avea farmecul nespus de a i se mișca împrejur... durerea d-a închide ochii ș-a nu mai vedea pe Sofi care-l chinuia... spaima de a se așterne într-o cutie de scînduri... și acei bulgări care vor suna a vecinicie și a întuneric, cînd vor cădea pe pleoapa de braț uscat... zguduiră pe Iancu Moroi și îl făcură să geamă sugrumat, în tîngiuiala vîntului, care se umfla trist și sălbatic în geamlicul coridorului. S. 143.

Scriitorul, profitînd de criticile ce i se aduseseră cu privire la stilul «gros și greoi», și determinat, după cum vom vedea, și de alte cauze, își revizuieste procedeele de stil și trece la construcții sintactice mai simple, apropiate de limba vorbită. Chiar criticii constată cu bucurie această transformare: «Față cu ultimele lucrări ale lui Delavrancea, în care unele exagerări semnalate de noi au început a dispărea, am crezut a mai ușura concluziile noastre de atunci», declară N. Petrașcu cu ocazia publicării în volum a unui articol apărut în «Convorbiri»².

Tendința de a scrie în fraze alcătuite din propoziții scurte, simple, se face și mai evidentă începînd din 1893—1894, pe măsură ce creația literară a lui Delavrancea se maturizează. Lucrări ca «Două lacrimi» și «Marele duce» (1893), «De azi și de demult» (1894) și mai ales povestirea «Stăpînea odată» (1908) sînt scrise aproape în întregime în construcții de acest fel. Dacă la început ele apăreau mai ales în stilul descriptiv și numai în anumite împrejurări, bine motivate din punct de vedere stilistic, în perioada de care ne ocupăm frazele scurte inundă și stilul narativ, devenind o manieră de a scrie. Poves-

¹ Prescurtările folosite în lucrare trimit la următoarele ediții ale operelor lui B. Delavrancea:

H. T. — *Hagi Tudose, Tipuri și moravuri*, Ed. Socec, 1940.

S. — *Sultănica*, Ed. Căgetarea, 1941.

L. — *Liniste. Trubadurul. Stăpînea odată*, Ed. Socec, 1922.

Î. V. V. — *Între vis și viață*, Ed. Socec, 1940.

² N. Petrașcu, *Figuri literare contemporane*, Socec, 1893, p. 115.

tirea «Stăpînea odată» se caracterizează îndeosebi prin această exprimare telegrafică care schematizează prezentarea acțiunii, grăbind mecanic gesturile și mișcărilor personajelor:

*Se sculără și trecură în pridvor. Împărăteasa bătu din palme. Un rob
Porunci de masă. L. 111.*

Se accentuează în această epocă și tendința de a dispune propozițiile scurte în șiruri verticale de alineeate, spre a da mai multă independență și gravitate momentelor:

Un cal a căzut lângă copac.

Al cazacului.

Se întorc pe jos.

Cine a învins?

Nu se știe.

Călăreții stau smirnă înaintea marelui duce. Î. V.V. 272.

Tendința către simplificarea structurii frazei se manifestă la Delavrancea și în cazul remanierilor de redacție pe care le făcea scriitorul ori de câte ori își retipărea lucrările mai vechi sau în edițiile succesive ale volumelor sale. Majoritatea lucrărilor lui Delavrancea cunosc câte două ediții, apărute la intervale de timp destul de mari, suficiente pentru a determina pe scriitor să recurgă la transformarea parțială a formei stilistice¹.

Cît de profunde sînt aceste modificări? Pentru a răspunde la această întrebare, am procedat la comparația celor două versiuni ale nuvelor «Liniște» și «Trubadurul», apărute în volumele «Trubadurul» (Haimann, 1887) și «Liniște, Trubadurul, Stăpînea odată» (Socec, 1911).

Deosebirile dintre cele două texte sînt semnificative. Se remarcă în general tendința scriitorului către expresia mai simplă, eliberată de balastul părților secundare, neesențiale. Delavrancea renunță în mare măsură la determinările circumstanțiale introductive sau interioare, la repetițiile și reluările fără efect stilistice bine determinate, la pletora de epitete și la comparațiile ample. Iată câteva exemple:

Ed. 1887

După ce capul, ca și cum i s-ar fi frînt din jungheetură, să dete pe spate și i se izbi de piept, începu să povestească cu voce atît de puțin omenească cîtva timp, încît pe noi prietenii lui de atîția ani, ne cuprinse o frică, care nu s-ar putea asemăna mai puțin decît cu a unui copil ce ar trece noaptea prin curtea bisericii. 31.

Ed. 1911

Și începu să povestească cu o voce așa de puțin omenească, că pe noi, prietenii lui de-atîția ani, ne cuprinse o frică mai ciudată ca frica unui copil care ar trece noaptea prin curtea unei biserici. 187.

¹ *Sultânica* apare în prima ediție în 1885, iar în a doua formă în 1908; *Trubadurul* vede lumina tiparului în 1887, pentru prima oară, și în 1911, în a doua ediție. Se mai pot adăuga *Între vis și viață*, care re apare la interval de zece ani (ed. I, 1893, ed. II, 1903), și *Paraziții*, apărută în 1895, și a doua oară în 1905.

Cu asemenea început de discuție, într-una din zilele lui mai, ajunseserăm la aleea care duce la Băneasa. Și în rîsul tuturor, Scepticul ducea la braț pe Trubadur, atît de obosit încît se rezema în mers de tovarășul său. 12.

Cu asemenea început de discuție, într-o zi ajunserăm în șoseaua care duce la Băneasa. Scepticul ducea la braț pe Trubadur. 166.

Se vede bine din aceste două exemple că Delavrancea renunță tocmai la elementele care au rolul să precizeze circumstanțele în care se petrec faptele înfățișate. Dispar astfel determinările temporale ample (*după ce capul, ca și cum s-ar fi frînt din junghietură, să dete pe spate și i se izbi de piept*) și cele de proporții mai mici, dar prea stricte (*cîtva timp; într-una din zilele lui mai*). Sînt înlăturate de asemenea precizările modale (*în rîsul tuturor*) și cele atributive și consecutive (*atît de obosit, încît se rezema în mers de tovarășul său*).

Constatări de aceeași natură putem face urmărind modificările pe care le face scriitorul în ceea ce privește determinarea prin epitete. Între cele două ediții se poate remarca reducerea simțitoare a numărului de epitete sau chiar renunțarea la toate determinările, atașate unui substantiv:

Ed. 1887

Așa cum era, slabă, ușurică, bună, anemică, sfioasă, tăcută, te mișca, te atrăgea, te fura, te sorbea, în atmosfera palidă și tristă ce plutea și să învîrtea în jurul ei. 223.

De trei ori l-am văzut în viața mea și era același om: aceeași față, aceeași barbă căruntă, deasă și rotunjită de jur împrejurul unor obraji uscați și galbeni. 183.

Ed. 1911

Așa cum era, te mișca, te atrăgea în atmosfera palidă și tristă ce plutea și se învîrtea în jurul ei. 52.

De trei ori l-am văzut în viața mea și rămăsese neschimbat: aceeași față, aceeași barbă căruntă. 1.

Cumulul de epitete era folosit cu predilecție de scriitorul nostru în epoca începuturilor sale literare. Criticii condamnau aceste efuziuni descriptive dilatate, remarcînd fraze ca acestea (în «Iancu Moroii»): *respirația grea, trezită, acră, caldă și deasă a mulțimii, dospită în fumul de țigări și havane, acele chipuri buhăite, galbene, murdare și moarte, cu ochii tăiați, cu buzele crăpate și pîrlite, cum nu se vîd decît la bolnavii ce se scoală de pe lîngoare, dau salonului o asemuire de cafenea, de tripou și de închisoare polițienească*. Sau (în «Liniște»): *buna stare și ordine și vigoare fiziologică sînt zăpăcite, slăbite și tăiate de un deșgust sufletesc, încet, ascuns, lătit, amețitor, amar, bolnăvicios, covîrșitor*¹.

¹ N. Petrașcu, *Figuri literare contimpurane*, Socec, 1893, p. 112, 113. Și la aceste acumulări de epitete renunță scriitorul în versiunile următoare.

Prezența acestor bogate determinări circumstanțiale și atributive în stilul operelor de început ale lui B. Delavrancea nu poate fi, desigur, fără legătură cu principiile și tehnica artistică a curentelor literare din epoca sa. După cum se știe, tendința către determinarea minuțioasă în descrieri ca și în narație, este una din caracteristicile stilului naturalist. Cercetătorii au relevat chiar o anumită corespondență între realizarea frazei prin bogate determinări circumstanțiale (adverbe, complemente circumstanțiale de loc, timp, mod) și concepția filozofică pozitivistă a determinismului lui H. Taine, care stă la baza teoretică a acestui curent literar¹.

Și numărul mare de epitete este unul dintre procedeele stilistice ale naturalismului. Notarea detaliilor descriptive în amănunt, fie prin enumerări vaste, fie prin lungi serii epitetice, este capabilă de a da cât mai multă exactitate descrierii. Brunetière, ocupându-se de arta lui Alphonse Daudet, remarcă «abundența și amploarea descrierilor» care «obosesc câteodată, iar alteori chiar irită». El citează fraze ca: *C'est ainsi que son admiration était devenue de la passion véritable, mais une passion humble, discrète, sans espoir qui se contenait à brûler à distance comme un cierge d'indigent à la dernière marche de l'autel* »².

Observații asemănătoare se pot face și asupra artei literare a fraților Goncourt. P. Sabatier, într-un studiu dedicat principiilor lor estetice, constată că unul dintre procedeele preferate ale stilului lor este insistența prin epitete, reluări sinonimice, repetiții ale unei idei. Iată un exemplu:

*Rome et ses dômes détachés, dessinés, lignés dans une nuit violette sur une bande de ciel jaune, du jaune d'un rose-thé*³.

Diminuarea numărului de epitete este deci o dovadă că scriitorul se dispensează, pe măsură ce stilul său se maturizează, de elementele care îngroșau fraza sa, încînd-o în referințe la detalii ne semnificative. Aceste constatări ne conduc la concluzia că Delavrancea se eliberează de metodele artistice naturaliste.

★

O altă serie de modificări ale frazei lui Delavrancea sînt motivate de tendința de a da expresiei sale o cât mai pregnantă spontaneitate și vioiciune, apropiînd-o de limba vorbită. În acest sens, se observă că scriitorul renunță adeseori la complinirile comparative greoaie și inutile, fie că e vorba de o propoziție modală, fie de un complement:

¹ L. Spitzer, «*Inszenierende*» *Adverbialbestimmungen in der neueren französischen Literatur*, în «*Stilstudien*», München, 1928 II, p. 127.

² F. Brunetière, *L'impressionisme dans le roman*, în *Le roman naturaliste*, Paris Calmann-Lévy, 1897, p. 86.

³ P. Sabatier, *L'esthétique des Goncourt*, Paris Hachette, 1920, p. 415.

Ed. 1887

Și noi prinserăm de veste că pleoapele când i se atingeau una de alta, tremurau ca și cum i-ar fi bătut. 22.

Toate câte-mi treceau prin minte despre acel om ciudat mi se păreau prostii și nu-mi lămureau acea noapte fantastică ca un basm apucat din moși-strămoși. 204.

În același timp, spre a face imaginea mai vie, el transformă comparațiile în metaforă sau simplifică legătura dintre cele două părți. Sînt înlăturate astfel verbe ca: *părea*, *semăna* sau se izolează termenul comparat într-o poziție eliptică independentă. Cîteva exemple:

Dar eu încremenisem uitîndu-mă la el cum se plimba de repede prin odaie. Părea un leu furios închis în zăbrele de fir. . . 266.

Acest apel la formele cele mai expresive ale stilului (metafora este o treaptă superioară în creația artistică) merge împreună cu preferința pentru dislocarea frazei în construcții scurte, care urmăresc notarea mișcării variate și spontane a gândurilor și sentimentelor omenești¹. În redactările ulterioare, fraza greoaie de dimensiuni mari este spartă în elementele componente, pentru a obține unități sintactice scurte, apte de a marca mai evident momentele narațiunii:

Ed. 1887

Și ducînd un pahar de vin pînă la buze, mîna-i tremură atît de tare, încît îl scapă și-l vîrsă pe iarbă. 31.

S-a odihnit cîteva minute și după ce a aprins a nu știu cîta țigară, a dat din cap, a făcut pe nas de cîteva ori hî, hî, hî, și a început iarăși să povestească c-un glas înfundat și obosit. 256.

Povestirea devine astfel mai spontană, pulsînd în fiecare unitate sintactică. De aceea, scriitorul folosește acest procedeu în special pentru a reliefa dinamismul unor situații de efect:

¹ Ch. Bally, *Traité de stylistique*, Heidelberg, 1921 I, pag. 312.

Ed. 1911

Pleoapele când i se atingeau una de alta, tremurau. 178.

Toate câte-mi treceau prin minte despre acel om ciudat mi se păreau prostii și nu-mi lămureau acea noapte fantastică. 27.

Dar eu încremenisem uitîndu-mă la el cum se plimba de repede prin odaie. Un leu furios închis în zăbrele de fier. 101.

Ed. 1911

Luă un pahar: îl aduse la gură. Mîna-i tremură așa de tare, încît îl vîrsă pe iarbă. 187.

Își luă capul în mîini. Se odihni. Aprinse a nu știu cîta țigară. Dădu din cap. Făcu de cîteva ori hî, hî, ca de obicei. Și începu iarăși cu un glas înfundat și obosit. 97.

Ed. 1887

Dar d-odată, gândurile mele se tăiară d-un ululuit, d-un geamăt jalnic care ieșea de sub cearceaful alb al moartei. Sării în picioare; mă plecai spre dînsa: și în acea clipă un zgomot de scîndură care cade mă făcu să tresar. 36—37.

Ed. 1911

Gîndurile mele se rupseră d-un ululuit care ieșea de sub cearceaful moartei. Sării în picioare, mă plecai spre dînsa. Un zgomot de scînduri. Tresării. 192.

Sînt evitate în versiunile ulterioare intercalările gerunziale și propozițiile subordonate. Construcțiile frazeologice alcătuite prin coordonare cîștigă în mod vizibil teren:

Ed. 1887

În spatele meu auzii niște hîrji-turi pe geamuri, ascuțite, spăimîntătoare; cînd mă întorsei spre fereastră, văzui un corp negru care aluneca de-a lungul geamurilor, care cădea și iarăși se ridica. 37.

Ochii i se supseră de creieri; picioarele se tăiară de la 'genunchi; și cum îl țineam de subțiori, minile îi căzură moi, legîndu-se din umeri, iar capul i se dete pe spate. 42.

Ed. 1911

În spatele meu auzii niște hîrji-turi pe geamuri. Mă întorsei spre ferestre. Ceva negru aluneca d-a lungul geamurilor, cădea și iarăși se ridica. 192—193.

Ochii i se supseră. Picioarele i se tăiară de la genunchi. Îl luarăm de subțiori. Minile îi căzură moi legîndu-i-se din umeri. Capul i se dete pe spate. 199.

Căutînd o expresie mai reținută, lipsită de contorsiuni interioare și de artificii fără rost, care poate scoate bine în evidență dramatismul situațiilor, Delavrancea modifică și punctuația. El utilizează acum mult mai des punctele de suspensie, spre a marca momente intense din punct de vedere sentimental:

Ed. 1887

Dar pe unde mă plimbam, ce-am vorbit, cine mă lungea în pat, nu știu nimic, niciodată nu mi-am adus aminte. 249.

Și plecîndu-mă repede spre el, mi se păru că, dîndu-și sufletul, a șoptit: Ah! numărul două! 50—51.

Ed. 1911

Pe unde mă plimbam, ce-am vorbit, cine mă lungea în pat... Nu știu nimic... niciodată nu mi-am adus aminte. 83.

Și plecai... Mi se păruse că dîndu-și sufletul șoptise... Ah! numărul două! 268.

Asemenea modificări ale tehnicii literare a lui Delavrancea nu pot fi numai rectificări de ordin formal. Ele sînt consecința unor schimbări mai adînci, ce au loc în însăși concepția artistică a scriitorului nostru.

★

Examinarea transformărilor introduse de B. Delavrancea în textul operelor sale, în cursul timpului, confirmă așadar existența a două etape mari în dezvoltarea măiestriei sale literare: epoca de început, între 1880 și 1888 (1889), cînd scriitorul se găsea încă sub influența principiilor estetice ale unor curente literare și artistice la modă în vremea sa, și etapa de maturitate a creației, care începe în anii 1889—1890 și se definește pe măsură ce noi schițe și nuvele vedeau lumina tiparului. («Hagi Tudose» 1893, «Stăpînea odată» 1908, «Boaca și Onea» 1915). Fiecare din aceste două etape este caracterizată prin anumite particularități de stil.

Cum se explică aceste aspecte atît de deosebite ale frazei lui B. Delavrancea în cursul evoluției artei sale literare? O serie de considerații cu privire la fondul și natura operei și la concepțiile artistice ale autorului ne pot ajuta să răspundem la această întrebare.

După cum a fost arătat de cercetători¹, începuturile literare ale lui B. Delavrancea stau sub semnul curentelor moderniste care se manifestă în literatura universală la sfîrșitul secolului trecut. Naturalismul și impresi-onismul, ale căror principii preconizau redarea integrală a realității, refuzînd artistului posibilitatea tipizării creatoare, au avut efect și asupra concepției literare a scriitorului nostru. Studiile sale la Paris, călătoriile dese în Franța și Italia, ca și atmosfera spirituală din salonul literar al Margaretei Miller-Verghi, au putut contribui la asemenea formație ideologică. Acestor curente, din al căror arsenal stilistic făceau parte, după cum am văzut, multe din procedeele expresive folosite de Delavrancea, pare a le datori scriitorul nostru fraza lungă, încărcată de determinări adverbiale și atributive, pline de repetiții și reluări, pe care o găsim cu precădere în operele sale de început. Într-adevăr, în perioada de început a carierei sale publicistice, scriitorul nostru admiră calitățile artistice ale stilului bogat, amplu. El condamnă, bunăoară, «limba săracă... fără viață, fără mișcare, fără culoare, fără energie, fără noblețe, ordinară»², arătînd că epitelele «nemerite» care «colorează ideea, simțirea sau faptele ce descrie» și «imaginele cele vii și puternice», trebuie să caracterizeze stilul cu adevărat artistic³.

Dintre scriitorii naturaliști, Delavrancea poate fi mai ușor apropiat de tehnica artistică a lui Alphonse Daudet, a cărui epocă de glorie (1866—1884) coincide cu perioada de formație a scriitorului nostru. Această alăturare, făcută mai întîi

¹ C. Botez, *Naturalismul în opera lui B. Delavrancea*, București, 1936.

² «*Romînul*», 31 oct. 1887, XXXI.

³ *Ibidem*.

de acad. G. Călinescu¹ referitor la anumite teme comune care apar în « Jack » și în « Bursierul », este confirmată și de mărturiile uneia dintre fiicele scriitorului, prof. Cella Delavrancea, care-și amintește că tatăl său le vorbea adeseori cu căldură despre opera scriitorului francez.

Într-adevăr, o serie de construcții pe care le întâlnim la Delavrancea apar și în stilul lui Alphonse Daudet cu aceeași funcție stilistică. Iată, de pildă, fraza lungă, alcătuită din membre așezate prin coordonare, în lanț, exprimând acțiuni succesive:

Belisaire, que son métier de forain avait habitué à toutes les humiliations, ne protesta pas, agrafa son panier bien vite, jeta un regard triste aux vitres ruisse-lants, un autre regard plein de reconnaissance au petit Jack, se pencha de tra-vers pour saluer humblement, bien humblement, et garda cette attitude courbée, en franchissant le seuil eclaboussé d'une pluie rebondissante qui, sur les panamas, fit un pétilllement de grêle. (Jack, Ed. Flammarion, I, p. 224).

O astfel de frază cu funcție exclusiv narativă ne întâmpină adeseori în stilul autorului « Sultănichii »:

Și așa de vie-i fu închișuirea că surise, deschise ochii repede, se zbugiumă pe loc și bănăni mîinile întocmai ca picioarele unui om care ar fugi. S. 11.

Irina lăsă făcălețul în mîna mă-sii, se strecură pe prispa din jurul pereților pînă la spatele casei, apoi se întoarse într-un suflet în tindă, se scutură de omăt și sări pe vatră. H.T. 217.

Construcțiile retorice ample sînt de asemenea comune celor doi scriitori. Alphonse Daudet își manifestă adeseori preferința pentru frazele vaste, de largi sonorități aulice:

Si seulement la ciel avait voulu sourire, lui aussi au lieu de ruisseler sans cesse d'une petite pluie fine et cinglante, ou de s'en développer de tourbillons de peluche blanche, de cette neige qui ressemblait si a fort à la graine ouverte et mûre des cotonniers; si le soleil avait chauffé pour de bon, en déchirant la gaze trouble dont il s'entourait continuellement: si Karika, enfin, avec son carquois, son fusil bronzé, ses bras nus chargés de bracelets, était apparue de temps en temps dans le passage de Douze-Maisons, Madou aurait été tout à fait heureux. (ibid. I, 25).

sau pentru cele cu enumerări bogate și dezvoltări atributive multiple:

Il répondait à tous ses désirs, à tous ses rêves, à cette sentimentalité bête qui fait le fond de ces âmes de filles, à ce besoin d'air pur et d'idéal qui semble une révanche de l'existence qu'elles mènent, à ces aspirations vagues qui se résument pour elles dans un mot très beau, mais qui prend sur leur lèvres l'expres-sion vulgaire et dégradante qu'elles prêtent à tout ce qu'elles disent: « l'artiste ». (ibid., I, 37).

¹ *Istoria literaturii romîne*, Fundația pt. literatură și artă, 1940, pag. 501.

Astfel de construcții pot fi puse alături de perioadele retorice, furtunoase, ale lui Delavrancea. Orator de mare talent, scriitorul nostru știe să dea frazei, prin determinări atributive laterale, repetiții, multiplicări de epitete și enume-rări, un aspect bogat, luxuriant:

Dacă ea, al cărei păr ar cădea în inele de fum pe umerii săi plăpânzi și albi, și ai cărei ochi ar fi ca cicoarea de albaștri și de mirați, a cărei mână mică și moale mi-ar mîngîia mîna mea aspră, al cărei glas mi-ar răsuna în fundul creierului ca o muzică cîntată numai mie,— dacă ea, a cărei ființă n-o cunosc și al cărei nume nu-l știu, ar fi aci lingă mine, aș uita poate toată durerea, aș înfrînge toată revolta și ascuțimea nervilor mei și aș dormi fără alt vis decît chipul ei, fără alt dor decît, curînd, curînd, curînd, să mă deștept ca iarăși s-o văd și iarăși s-o mîngîi și iarăși s-o îmbrățișez. L. 225—226.
Alt exemplu:

Din maidanele vara împodobite cu flori și iarna cu zăpadă, de la umbra castanilor verzi și stufoși, unde se adunase bătrînii cu snoavele lor, de la vatra cu jărătic clipind ca niște ochi de aur, în jurul cărora se prigoreau bunele mele surori, din atîtea cîntece și basme și povești — cînd ai avut ochi, închipuire și inimă, să te pomenesti închis între ziduri înalte, să te izbești de chipuri străine, reci, de inimi domoale și nepăsătoare, de mai mari care nu vor să știe de cîntece și de basme. . . iacă cea mai mare nefericire din viața mea. H. T. 143.

Ceea ce apropie însă și mai evident stilurile celor doi scriitori sînt și construcții frazeologice sugestive, căutînd a sensibiliza expresia. Întîlnim în stilul lui Alphonse Daudet o serie de construcții frazeologice care sfîrșesc cu o trenă de subordonate, propoziția principală găsindu-se în prima parte a ansamblului. Fraza începe cu elementul principal al comunicării și își micșorează treptat intensitatea tonalității:

Et tous deux sortirent precipitamment, abandonnant leur camarade à je ne sais quelle ombre sinistre qui l'enveloppait, plus frappant encore dans cet endroit bizarre où tombait un jour verdâtre, indéfinissable, un son de fond de jardin à l'heure du crépuscule. (ibid., 157).

Este fraza potrivită evocării unei stingeri treptate a vieții, a luminii, a sune-telor ce provoacă nesfîrșite melancolii. Ea este folosită, cu aceeași funcție stilistică și de B. Delavrancea:

Cea din urmă tresărire de viață s-a stins cu această noapte ca și cum ar fi fost cel din urmă acord cu care se încheie și se stinge o simfonie tristă. 103.

Preferințele ambilor scriitori mergeau deci către construirea unei fraze armonioase din punct de vedere ritmic și melodic. Ei scriu proză sugestivă. Iată, de exemplu, cum înfățișează Alphonse Daudet, în « Jack », evadarea micului său erou de la gimnaziu și drumul obositor în noapte pînă acasă, la Etiolles:

Jack va devant lui dans l'ombre, dans le silence. Il traverse un village endormi, passe sous un clocher carré qui lui jette sur la tête ses grosses notes vibrantes et lourdes. Deux heures sonnent. Un autre village, trois heures sonnent. Il va, il va. La tête lui tourne, ses pieds le brûlent. Il marche toujours. (ibid., I, 184—185).

Ritmul insistent și pătrunzător prin repetiția unor cuvinte, succesiunea regulată a unor tranșe ritmice scurte și egale (*deux heures sonnent || un autre village || trois heures sonnent || il va, il va*), sugerează cadența regulată, monotonă și continuă a pașilor fugarului.

Sînt aceleași mijloace ritmice și frazeologice de care a știut să se folosească și Delavrancea în anumite situații. Iată-l descriind în «Șuier» apropierea unei cete de călăreți, prin repetiții și o structură ritmică regulată:

La o fugă de cal, acolo unde cerul se împreună cu pămîntul, se zărește un vâlmășag de oameni care călări, care pe jos. Ei vin și vin încet. Vin prea încetinel. Chira se cutremură. Vin și vin domol. Î.V.V.

Mai pregnantă este însă descrierea mersului la pas, alene, al calului împăratului din «Poveste» (găsindu-și fiica răpită de diavol, împăratul moare de emoție în șea, ținînd în brațe corpul domniței leșinate).

Încet, încet, îi duse murgul zile și nopți. Împăratul stă țeașan cu ochii închiși, iar mîinile domniței, albe și moi, se clătinau bătînd ușurel coastele murgului. Î. V. V. 27.

Intră aici în joc elemente de sonoritate și de ritm. Căderea regulată a accentului în cadență iambică (*încet, încet, îi duse murgul zile și nopți*), sintagmele ritmice egale (*mîinile domniței || albe și moi || se clătinau || bătînd ușurel || coastele murgului*), accentuate pe primele și pe ultimele silabe spre a crea un ritm legănat, ca și efectele de armonie vocalică (*albe și moi || se clătinau || bătînd ușurel || coastele murgului*) evocă auditiv scena înfățișată. Scriitorul sugerează parcă zgomotul regulat făcut de pendularea mîinilor domniței.

În sfîrșit, se mai poate adăuga la acest capitol și pasiunea pentru construcțiile simetrice. În tranșe ritmice largi, cu cuvinte exotice melodioase răsunător repetate. Iată un mic fragment de poem în proză al lui Alphonse Daudet:

Haïkunna! Haïkunna! au cliquetis des armes, tu peux tout pardonner, tout oublier, les trahisons, les mensonges. Ce que tu aimes par dessus toutes choses, c'est la vaillance physique: c'est à elle toujours que tu jetteras le mouchoir chaud de tes larmes ou des parfums légers de ton visage. (Ap. Brunetière, *op. cit.*, p. 95).

alături de un pasaj asemănător din «Fanta-Cella»:

Eviva, colț fericit al lumii cu adieri și calde și răcoroase. Cît vei fi bogat în pește și aurit de soare vom pluti în copăile noastre pînă în matca Adriei. Apus norocos ce momește vietățile undelor și le arunci în ochiurile plășilor late, vînturile tale avar vin năpraznice și haine; norii se bolovănesc și se sparg pe loc, ploile repezi parcă încetează înainte de a începe. Eviva!

Cerul nostru e ca un copil blajin, plînge ca să rîdă îndată cu lacrimile în ochi. Eviva! grădină fericită a lumii. Î.V.V. 130.

sau din « Sentino »:

Neapole, fermecătorul Neapole, cu sărăcia și căldura lui, cu bețiile și iubirile lui, cu fetele lui repezi la dragoste, cu cerul adînc, cu marea albăstră și încropită, cu nopțile înroșite de văpăile Vezuviului, Neapole c rinalzii săi care cîntă pînă în ziua de azi nebuniile amoroase ale orlan zilor, Neapole-căldură, Neapole-beție, Neapole-iubire îl tortura. Î.V.V. 102

Avîntul liric al acestor procedee retorice a creat poemul în proză în literatură noastră¹.

Aceste concordanțe prea frecvente pentru a fi doar întîmplătoare, ne îndreptățesc să socotim cu multă probabilitate pe Alphonse Daudet printre maeștrii începuturilor literare ale lui Delavrancea.

Dar paralela dintre procedeele artistice ale celor doi scriitori nu trebuie împinsă prea departe. Lectura cîtorva texte poate arăta că între cei doi scriitori sînt diferențe pregnante mai ales în privința structurii ritmice a frazei. În general, Alphonse Daudet are o fluentă ritmică mai lentă, în cadențe largi, egale. Dimpotrivă, fraza lui Delavrancea are o constituție ritmică neregulată, inegală, alcătuită din cadențe cînd ample, infinit dezvoltate, cînd reduse la cîteva silabe. Stilul lui Delavrancea este surprinzător și variat.

Asemenea particularități ale artei literare a lui Barbu Delavrancea ne fac să presupunem influența pe care a avut-o asupra scrisului său principiile estetice ale impresionismului. După cum se știe, acest curent căuta frumusețea stilului nu în echilibrul construcției ample, simetric dezvoltate, ci în capacitatea frazei de a-și schimba forma, adaptîndu-se la imaginea pe care o redă sub toate aspectele ei variate și contradictorii. În acest scop, fraze trenante, alături de construcții fulgerătoare, eliptice, expresii concise « qui d'un coup dise tout » sau « retușări » insistente prin adjoncțiuni și repetiții, contribuie la sugerarea plastică și muzicală a realității. Acesta este stilul prozei poetice, « l'écriture artiste »², inaugurat în proza literară universală o dată cu apariția în Franța a celebrului « Journal » al fraților Edmond și Jules Goncourt. Particularități de același fel caracterizează, după cum am văzut, și stilul lui B. Delavrancea.

În cazul lui Delavrancea, trebuie să mai ținem seamă de un factor hotărîtor în evoluția artei sale literare. După cum știm, scriitorul a fost unul din cei mai pasionați admiratori ai creațiilor populare în artă și literatură. Nu o dată a avut prilejul să vorbească și să laude producțiile măiestriei artistice a poporului român. El relevă măiestria stilului simplu de a intensifica imaginea în cîteva trăsături caracteristice:

¹ Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, Contemporana, 1942, p. 176.

² Vezi expunerea de ansamblu la P. Sabatier, op. cit., p. 424.

« Poporul român instinctiv a priceput că într-o poezie, o descripție amănunțită ar fi un nonsens... El s-a mulțumit numai cu câteva note dominante, cu câteva semne caracteristice, cu câte o sinteză vie și puternică »¹.

Această prețuire a literaturii populare se vede și în limba operelor sale, tributară, în mare măsură, procedeelor de expresivitate ale limbii vorbite populare. Contactul cu literatura populară a fost, însă, mai puternic în a doua perioadă a activității sale. Acum începe el să se preocupe mai intens de producțiile artistice ale poporului. Rezultatul observațiilor sale, uneori destul de judicioase, îl comunică într-o serie de conferințe și articole și chiar într-un curs despre literatura populară, ținut la Facultatea de litere în anul școlar 1892—1893². Tot acum scriitorul încearcă să creeze în stil popular, compunând o serie de basme și povestiri (« Poveste », « Neghiniță », « Norocul dracului », « Stăpînea odată »).

O asemenea activitate bogată nu putea să rămână fără efect asupra limbii operelor sale literare. Tocmai această perioadă, în care scriitorul descoperea frumusețea creațiilor limbii populare, se caracterizează prin conciziunea frazei simple și scurte. Delavrancea se apropie de structura expresiei din vorbirea populară. După cum se știe, acestea îi sînt proprii o serie de particularități expresive. Dislocarea ansamblului sintactic al frazei în construcții scurte, astfel ca exprimarea să fie întreruptă de pauze dese, coordonarea și juxtapunerea unităților sintactice, exclamațiile, repetițiile și reluările dau limbii vorbite de popor o structură frazeologică neregulată, liberă³. O. Densusianu, descriind vorbirea țăranilor, remarcă frazele scurte, juxtapuse: « Cînd țăranul are să povestească o acțiune simplă, un incident, atunci câteva cuvinte îi vin repede în minte și se mulțumește cu atît — povestirea lui în cazul acesta e lipsită chiar de treceri, de legături cum ni s-ar părea firești »⁴.

Exemple se pot găsi cu ușurință. Iată, bunăoară, un text cules din regiunea București, în care segmentarea fluxului vorbirii în unități scurte, independente, ne amintește structura discontinuă a frazelor lui B. Delavrancea:

*La bobotează, flăcăii fac steag dintr-o bazma mare și-l pun în vîrfu unei prăjini. Prăjina e îmbrăcată cu bete. Steagu ăsta se chiamă Iordan. Să duc la popă și-i pun francu jos și iau căldărușa cu aiasmă. În ziua dă Sfîntu Ion pleacă pîn sat. Pă care-l întîlnește-l iordănește. Îl ridică de trei ori în sus și-l stropește cu aiasmă. Trebuie să cinstească pă flăcăi*⁵,

sau altul, din fostul județ Ialomița:

¹ B. Delavrancea, *Estetica poeziei populare*, ed. O. Minar, p. 56.

² Com. prof. M. Nanu, « *Anuarul Universității din București* » pe anul școlar 1892—1893 (p. 56), indică anul 1891—92.

³ Asupra structurii vorbirii populare și familiare, v. Ch. Bally, *Traité de stylistique*, I, p. 311 și I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, p. 243—244.

⁴ O. Densusianu, *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere*, în *I-ul Congres al filologilor romîni*, București, 1926, p. 98.

⁵ *Graul nostru*, Texte din toate părțile locuite de romîni, publicate de I. A. Candrea, O. Densusianu, Th. D. Sperantia, București, 1906, vol. I, p. 160.

*Arindașii ne mântincă pă noi. Toată munculița noastră la iei să duce. Dă cum ieșim în primăvară și pînă iarna, la iei ne cherdem timpu. Ale noastre le bate Dumnezeu pă cîmp. Intrăm în iarnă goi și fără nici dă unele. Vai dă măiculița noastră*¹.

Apropierea de limba vorbită poate fi în sfîrșit explicată și prin tendința generală spre realism, care se manifestă în literatura noastră la sfîrșitul secolului trecut. Epoca în care a scris Delavrancea era dominată de personalitatea lui I. Creangă și I. L. Caragiale al căror stil reușise să realizeze valori artistice deosebite apelînd la exprimarea vie a limbii vorbite populare.

Mai ales în proza acestuia din urmă, construcțiile simple, succinte, uneori cu structură eliptică, apar mai cu seamă în stilul narativ, în prezentarea unor momente încordate din desfășurarea acțiunii:

*Reporterul apucă la dreapta pe lîngă grădinița palatului . . . în strada sf. Ionică . . . După el . . . În intrarea Rosetti . . . În Cișmigiu . . . Trece puntea . . . merge drept la bufet . . . Eu stau ascuns lîngă movilă și nu-l iert din ochi . . . Bea cafea și fumează din tutunul cel proaspăt. Desigur aci are întîlnire cu omul de la care ia informațiile — îl așteaptă . . . îl aștept și eu . . .*², sau pentru a reduce narația la momentele esențiale, schematizînd-o:

*Domnul Mache șade la o masă în berărie și așteaptă să pice vreun amic ; e vesel și are poftă de conversație. N-așteaptă mult. Peste cîteva momente iată că-i sosește unul dintre cei mai buni amici, d. Lache. D. Lache e fără chef. S-apropie și șade și el la masă*³.

Acești doi factori l-au îndemnat pe Delavrancea în a doua perioadă a activității, să renunțe la frazarea amplă, retorică și artificială și să dea expresiei sale naturalețea simplă a vorbirii poporului. Frecvența acestui procedeu stilistic, care a cîștigat atît de mult preferința scriitorului nostru în epoca maturității sale literare, încît putem vorbi de un adevărat manierism stilistic, dovedește profunzimea convingerii lui în calitățile estetice ale «fumoasei, bogatei și nefericitei limbii a poporului românesc».

În lumina constatărilor de mai sus, măiestria artistică a lui B. Delavrancea apare ca o remarcabilă sinteză între principiile stilistice ale curentelor literaturii universale moderne din epoca sa și elementele limbii vorbite, oglindite în creațiile literare ale poporului și în operele scriitorilor realiști.

Eliminînd exagerările și greșelile naturalismului și impresionismului și îndreptîndu-se către o expresie realistă literară concentrată, capabilă de bogate și puternice efecte sugestive⁴, B. Delavrancea aduce la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în stilul literaturii noastre beletristice, noi procedee pitorești, de realizare a frazei. El pune bazele prozei artistice românești de tip modern, a secolului al XX-lea.

¹ *Graiul nostru*, Texte din toate părțile locuite de romîni, publicate de I. A. Candrea O. Densușianu, Th. D. Speranția, București, 1906, vol. I, p. 160.

² Caragiale, *Opere*, vol. II, Ed. de stat, 1950, p. 183.

³ *Ibid.*, p. 211.

⁴ În *Arta prozatorilor romîni*, p. 170, acad. Tudor Vianu îl consideră pe B. Delavrancea «ntemeietorul curentului realist artistic și liric în proza literară românească».